

THE EDICT OF MILAN (313) – A PARADIGM OF WISDOM

Mircea Cristian Pricop

PhD., Reverend Confessor at „Saint Apostle Andrew” Faculty of Theology,
„Ovidius” University of Constanța*

Abstract: The role of the Holy Emperor Constantine the Great is overwhelming in that he brought the Church out from the catacombs. He understood the fact that, just as the body does not make sense and can not survive without soul (because it receives true value from the soul itself), the world can not live without the "soul" that God has given to it: Christianity.

Keywords: Constantine the Great, Edict of Milan, Constantinople, Holy Cross, Council of Nicaea.

Introducere

Dacă Imperiul era condus de „un altfel” de împărat, cu siguranță și Biserica avea la dispoziție „un altfel” de episcopi. După Edictul de la Milano, în întreaga lume romană apar schimbări fundamentale, mai ales în ceea ce privește noua atitudine a Creștinismului. Încetul cu încetul Biserica înlocuiește simbolul și disciplina arcană, părăsind poziția discretă pe care o ocupase în timpul persecuției și căutînd să participe cu succes la viața publică, alături de împărat. Se întrevădea, încă de pe atunci, acea „simfonie Stat - Biserică” pe care o teoretizase un dunărean: Constantin cel Mare (306-337) și al cărei exponent absolut este conaționalul său, un alt dunărean: Justinian cel Mare (527 – 565).

1. Edict sau rescript?

Oficializat prin semnăturile celor doi co-augusti, Constantin și Licinius, actul de la Mediolanum a dat Bisericii o situație nouă, cu care nu fusese obișnuită în cele trei secole de persecuție și anume, deschiderea spre convertirea masivă a lumii la Creștinism. Că acest edict a fost opera lui Constantin, nu există nici o îndoială. Augustul victorios de la Pons Milvius reușise să încheie o alianță politică și militară cu Valerius Licinius, pe care o pecetluise prin căsătoria dintre acestuia și fiica din a doua căsătorie a tatălui său, Constantia. Cum și Licinius se afla în conflict cu rivalul său din Orient, Maximin Daia, avînd nevoie de sprijinul lui Constantin, acceptă, la propunerea augustului din Apus să semneze actul oficial din martie, 313.

Mulți cercetători afirmă că sub numele de „edict”, care presupune o lege emisă de autoritatea supremă și care dispune de aplicabilitatea imediată în întreg Imperiul Roman, se ascund de fapt un șir de rescripte – legi cu caracter de aplicabilitate restrînsă, valabile doar la o regiune anume din statul roman, emise de către Licinius, în iunie 313, sub forma unor scrisori (**litterae**) sau circulare (**mandatum**) adresate guvernatorilor de provincii din partea sa de stăpînire¹. Se presupune faptul că în în partea de imperiu a lui Constantin, nu a fost necesară o astfel de circulară, deoarece Creștinismul era deja protejat acolo. Presupunerea nu acoperă totuși aplicarea unor măsuri de apărare a minorității creștine din provinciile uzurpatorului Maxențiu, intrate doar de cîteva luni în stăpînirea lui Constantin. În Italia,

* Doctor, Preot Spiritual al Facultății de Teologie „Sfântul Apostol Andrei”, Universitatea „Ovidius” Constanța.

¹ Ion Barnea, Octavian Iliescu, *Constantin cel Mare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, pp. 38-39.

Spania și Africa, închisorile încă gemeau de creștini, iar unii guvernatori încă aplicau legile de persecuție. Un edict era necesar, așadar, în întreaga împărăție romană. Se poate afirma însă cu tărie că în urma întâlnirii de la Milano, sub influența lui Constantin, s-a introdus „o nouă jurisprudență referitoare la bunurile Bisericii”² anulându-se măsurile dure împotriva creștinilor, luate de defunctul împărat Galerius.

Datorită politicii filo-creștine a lui Constantin, prevederile aprobate de cei doi auguști la Mediolanum au fost comunicate mai ales în Răsărit, unde persecuțiile încă mai continuau.

Comparând textele celor două variante ale hotărârilor luate de auguști, una în limba greacă, adresată guvernatorului Palestinei, și alta în limba latină, către guvernatorul Bitiniei³, cu textul Edictului emis de Galerius în 311, care fusese contrasemnat și de Constantin, putem trage concluzia că la întâlnirea de la Milano, s-au adus doar modificări esențiale legii din 311, ea păstrându-și în continuare caracterul de edict.

Acest lucru ne îndreptățește să afirmăm că, în urma contribuțiilor aduse aplicării la scară largă a **principiilor libertății religioase** (inclusiv pentru creștini) și a îmbunătățirii conținutului Edictului de toleranță din 311, al lui Galerius, prin întâlnirea de la Milano, se poate folosi fără nici un dubiu formula deja cunoscută: „**Edictul de la Milano**”.

2. Serdica (311) sau Milano (313)?

Pentru a înțelege mai bine sensul celor afirmate mai sus, vom recurge la reproducerea celor două texte: **Edictul de toleranță din 311, dat de Galerius** pe patul de moarte și varianta îmbunătățită, a prevederilor **Edictului de la Milano**.

Iată, mai întâi, care este conținutul **Edictului lui Galerius emis la Serdica (Sofia), în 30 aprilie 311**: „*Împăratul cezar Galeriu Valeriu Maximin cel nebiruit, august, pontif maxim, germanic maxim, egiptean maxim, tebaic maxim, sarmatic de cinci ori maxim, persic de două ori maxim, carpic de șase ori maxim, armean maxim, med maxim, adiabenic maxim*⁴, *îmbrăcat cu putere de tribun de douăzeci de ori, aclamat imperator de nouăsprezece ori, consul de opt ori, părinte al patriei*⁵ și **Flavius Valeriu Constantin**, *cel pios, fericit nebiruit august, pontif maxim*⁶, *îmbrăcat cu putere de tribun, aclamat imperator de cinci ori, consul, părinte al patriei, proconsul: Între alte orânduiri pe care le-am dat pentru folosul și binele popoarelor, am hotărât mai întâi ca totul să fie îndreptat potrivit vechilor legi și așezămintelor publice ale romanilor, iar creștinii care au părăsit religia strămoșilor lor*⁷ *să poată îmbrățișa păreri mai bune*⁸. *Dar după o anumită socoteală ei au fost cuprinși de o mândrie atât de încăpățînată încît n-au mai urmat ceea ce fusese hotărît de cei de altă dată și în loc de ceea ce înșiși părinții lor le statorniciseră mai întâi, ei și-au făcut legile lor proprii, după cugetul lor și cum le înțelege fiecare, așa încît țineau de acum legile lor proprii și s-au strîns laolaltă ici și acolo mulțimi pestrițe de oameni. Din această cauză la edictul pe care l-am publicat ca să se reîntoarcă la rînduiele stabilite de strămoși, foarte mulți au fost biruiți*

² *Ibidem*, p. 37.

³ *Ibidem*, p. 38.

⁴ Prin cuvântul latin „*maximus*” adăugat unui nume de popor, se menționa astfel o anumită victorie raportată de împăratul sau generalul respectiv. În cazul acestui text, se enumeră victoriile lui Galerius – un strălucit militar – asupra rivalilor Romei: „*învîgător al germanilor, al egiptenilor, etc.*”.

⁵ Urmează toate demnitățile acordate lui Galerius de către poporul roman; aclamarea unui general victorios de către armata sa constituia unul dintre cele mai râvnite titluri ale Antichității.

⁶ Nerenunțând la titlul de „*pontifex maximus*” (mare preot) al păgânilor, Constantin cel Mare a reușit cu diplomația caracteristică să-și mențină autoritatea și asupra părții păgâne a Imperiului, evitând răscoala majorității supușilor Romei.

⁷ Adică păgânismul.

⁸ Aici se face referire la cele patru edicte de persecuție a creștinilor din timpul lui Dioclețian și Galerius.

de amenințările primejdiei⁹ dar foarte mulți au fost tulburați și au suferit tot felul de chinuri, fiind omorâți în diferite feluri. Iar întrucât cei mai mulți au rămas în aceeași nebunie, ne-am dat seama că nu aducem cinstea cuvenită nici zeilor cerești și nici Dumnezeuului creștinilor. De aceea ținând seama de filantropia noastră și de obiceiul statornic potrivit căruia ne-am obișnuit să acordăm iertare tuturor oamenilor, ne-am gândit că ar trebui să întindem cât mai repede iertarea noastră chiar și în cazul de față pentru ca iarăși să fie îngăduit să existe creștini și să-și clădească din nou casele în care își țineau adunările, numai să nu săvârșească nimic potrivnic ordinii publice. Printr-un rescript special vom încunoștiința pe judecători la ce vor trebui să fie atenți. În schimb, în urma iertării ce le-am acordat, ei vor fi datori să se roage lui Dumnezeu pentru noi în tot chipul; treburile publice să se desfășoare în bună rânduială și să poată și ei trăi fără să fie tulburați în căminele lor”¹⁰.

Despre efectele reale ale Edictului de la Serdica, putem afirma că în Orientul condus de Maximin Daia nu s-au respectat prevederile legale, ci asistăm la o întetire a persecuțiilor anti-creștine. Uzurpatorul Maxențiu persecută și el pe creștini, în Italia, Africa și Spania.

Conferința de la Milano, a celor doi împărați a fost ținută în perioade **februarie-martie, 313** și s-a încheiat cu obținerea alianței visate de Licinius. Se asigura neutralitatea lui Constantin în iminentul conflict dintre Licinius și Maximin Daia și pacea la granița de vest a stăpînirii lui Licinius. Înțelegerea a fost pecetluită prin căsătoria dintre acesta și sora vitregă a Sfântului Constantin cel Mare, Constantia. În schimbul acestor condiții, Licinius recunoștea autoritatea lui Constantin peste teritoriile defunctului Maxențiu și aproba modificarea vechiului Edict de la Serdica, în sensul unei mai puternice implicări a Statului în eliberarea creștinilor și în consolidarea Bisericii. Aceasta a fost condiția impusă de către Constantin cumnatului său, pe care acesta a acceptat-o imediat.

Într-adevăr, putem cunoaște care au fost dispozițiile inspirate de Constantin, din comunicatele emise de învingătorul Licinius în fostele provincii ale lui Maximin Daia (mort în august 313), unde se cerea o imediată încetare a persecuțiilor. Două dintre aceste scrisori circulare s-au păstrat. Iată care erau noile ordine adresate unui guvernator de provincie: „Socotind încă de mai demult că nu se cade să oprim libertatea religiei, ci că ar trebui să se îngăduie fiecăruia după cugetarea și după voința sa să hotărască liber din punct de vedere religios, de aceea am decis încă de mai înainte ca și creștinilor să li se îngăduie să-și păstreze credința sectei lor și a religiei lor. Dar întrucât în rescript părea că ar fi fost adăugate numeroase și variate condiții potrivit cărora această permisiune era dată și pentru creștinii înșiși, poate că s-a întâmplat ca unii dintre ei să fi fost între timp respinși ori împiedicați de a aplica acest cult. Întrucât, dar, eu, **Constantin Augustul** și eu **Liciniu Augustul** ne-am întâlnit în chip fericit la Milan și am căutat să întâlnim tot ce interesa binele și folosul poporului, între alte lucruri pe care le credeam utile tuturor în multe privințe, am hotărât în primul rând să asigurăm respectul și cinstea cuvenite divinității înainte de toate, adică ne-am hotărât să acordăm creștinilor și tuturor celorlalți libera alegere la cinstirea religiei pe care o vor, cu gândul la orice divinitate, sau putere cerească ar fi aceasta să ne poată fi de folos și nouă și tuturor celor ce trăiesc sub ascultarea noastră. Drept aceea, cumpănind lucrurile în chip salutar și drept, am hotărât că voința noastră este că nu trebuie să oprim pe nimeni de a urma și a alege respectarea sau ținerea religiei creștine și ca fiecăruia să i se lase libertatea de a-și da consimțământul și a alege cea formă de religie pe care o crede cea mai potrivită pentru el, pentru ca și divinitatea să ne arate în toate ocaziile providența și bunăvoința sa. De aceea, ne exprimăm dorința noastră în acest edict ca respectivele condiții conținute în scrisorile noastre anterioare transmise Domniei Tale în legătură cu creștinii să fie complet suprimate și înlăturate pentru că păreau cu totul nedrepte

⁹ Este vorba despre creștinii care apostaziaseră (*lapsi*).

¹⁰ Pr. Nicolae Chifăr, *Istoria Creștinismului*, vol. 1, Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1999, pp. 61-62.

și străine de blîndețea noastră și ca de acum înainte fiecare din cei la care se referă această alegere să poată să aleagă liber și fără piedică de a-și practica religia lor. Iar întrucît Domnia Ta vede că noi le acordăm această libertate fără nici o restricție, prin aceasta tot așa înțelege Domnia Ta că și altora s-a dat îngăduința să urmeze cum doresc să urmeze credința lor proprie, lucru cerut și de liniștea vremurilor actuale, că fiecare e liber să-și aleagă și să practice religia care-i place. Am hotărît acest lucru pentru ca să nu lăsăm impresia că am nesocotit cultul sau religia cuiva. Mai hotărîm totodată, în legătură cu creștinii că locașurile în care obișnuiseră să se adune pînă acum și despre care stabilisem într-o epistolă anterioară pe care ți-am trimis-o că lor li s-a dat altă destinație, de acum înainte dacă apar oameni care par că ar fi cumpărat aceste locuri de la fiscul nostru, fie de la altcineva, să le înmâneze fără amânare și fără echivoc zișilor creștini, fără plată. Iar dacă cineva a primit acele locașuri sub formă de daruri și cer ceva în schimb de la bunăvoința noastră, aceia să se prezinte la tribunalul magistratului local pentru ca prin mărinimia noastră să li se plătească o compensație. Prin grija Domniei Tale toate aceste lucruri vor fi restituite neîntîrziat și în întregime creștinilor. Și deoarece aceiași creștini nu posedau numai locașuri de cult, unde aveau obiceiul să-și țină întrunirile, ci întrucît se știe că avuseseră și alte bunuri care nu aparținuseră persoanelor singuratice ci comunității întregi, vei da porunci ca, potrivit legii anunțate toate aceste bunuri să fie restituite absolut, fără nici o împotrivire, creștinilor, adică totalității sau comunității lor. Dispozițiile amintite trebuie să fie clar respectate, pentru ca cei care vor înapoia sau vor primi în schimb prețul lor să aibă cum am spus, nădejdea că vor fi răscumpărați potrivit mărinimiei noastre. Oricum, trebuie să acorzi toată atenția față de comunitatea creștinilor, în sensul ca porunca noastră să fie adusă la îndeplinire cît mai repede, pentru ca, după blîndețea noastră, să avem convingerea că liniștea publică e în felul acesta asigurată. Fie ca, după cum s-a spus mai sus, prin această rînduială, bunăvoința dumnezeiască pe care am simțit-o de atîtea ori, să nu rămînă dezmințită față de noi! Iar pentru ca textul prezentei legi și a bunătății noastre să poată fi adus la cunoștința tuturor, e bine ca ceea ce am scris să fie afișat prin dispoziția ta, să fie publicată pretutindeni și să ajungă la cunoștința tuturor, pentru ca legea pornită din bunătatea noastră să nu rămînă ascunsă nimănui”¹¹.

După cum reiese din textul de la Serdica, existau mari lacune în ceea ce privește felul prin care urmau să fie încadrate juridic comunitățile creștine. Textul era intenționat interpretabil. Echivocul exprimărilor întărea autoritățile locale cu puterea de a decide modul în care se trata și problema locașurilor de cult creștine. Deși în textul lui Galerius se permitea creștinilor să se manifeste liber, totuși cultul Bisericii a rămas îngrădit *de facto*, căci prin expresia „**numai să nu săvîrșească nimic împotriva ordinii publice**” judecătorii locali aveau libertatea de a-i condamna încă pe creștini pentru diferite delictive fictive, în virtutea arbitrarului lor.

Totodată, dîndu-le creștinilor dreptul de a construi noi biserici în locul celor distruse de păgâni, Edictul de la Serdica nu pomenește nici un cuvînt despre lăcașurile și obiectele sau averile comunităților creștine care fuseseră deja confiscate forțat de către Stat. În mod sigur, prin această tăcere intenționată, se urmărea evitarea unui conflict cu acea pătură socială care primise de la autoritățile locale, fie prin licitații, fie sub formă de daruri, fostele proprietăți ale Bisericii. Pe lîngă abolirea tuturor măsurilor anti-creștine luate de către înaintași, se prevede libertatea de manifestare a cultului, care fusese recunoscută și de Galeriu, la care se adaugă și dreptul fiecărui cetățean roman de a alege, liber și nestîngenit de vreo autoritate, să devină membru al Bisericii. Deducem din această lege, dorința împăratului Constantin de a sprijinii Biserica în opera de propovăduire.

¹¹ Eusebiu de Cezareea, *Istoria Bisericească* X,5,2-14; Lactanțiu *Despre moartea persecutorilor* 48, 2-12.

Dacă pînă la Constantin se putea vorbi despre convertirea la creștinism doar a unui număr destul de redus de oameni, după Edictul de la Milano se dă libertatea pentru declanșarea marilor încreștinări de popoare.

Textul de la Milano are o valoare fără seamăn atît pentru rolul său de adevărată „**chartă a libertății religioase**”, dar și pentru că aduce în prim plan lăcașurile de cult ale creștinilor, care trebuiau retrocedate cu orice preț Bisericii, alături de toate celelalte bunuri – cărți și obiecte de cult, ornate cu migală de credincioși, poate chiar icoane și statui cu înțeleș creștin – care aparținuseră comunității (*corpus christianorum*).

Concluzii:

Protector al Bisericii și ctitor al primelor lăcașuri de cult de după încetarea persecuțiilor, Constantin a fost socotit „*cel întocmai cu Apostolii*”, de către întreaga creștinătate. Ca „*episcop al celor din afară ale Bisericii*” el a avut o influență benefică, plină de toleranță, asupra comunității creștine, în special.

În timpul lui Constantin se fixează principiul obligativității Statului de a sprijini Biserica în „*treburile sale din afară*” (sprijin diplomatic, legal și material) iar în schimb Biserica oferea prin încreștinarea neamurilor (popoare și generații) sfințenie, educație și cultură, pregătind noi și noi valuri de buni credincioși și cetățeni.

În felul în care l-a conceput Sfîntul Constantin acest sistem ideal poate că ar fi lucrat. Ba chiar am putea spune că tandemul Stat – Biserică a funcționat uneori în chip magistral. Totuși, prea puțini oameni politici s-au înălțat de-a lungul timpului pînă la nivelul de exigență morală și de corectitudine solicitat de întemeietorul său. Cei mai mulți dintre conducătorii seculari s-au mărginit la a acorda funcții de stat, bani și pămînturi în schimbul susținerii de către episcopi a uneia sau a alteia dintre pretențiile lor pur lumești, nu de puține ori imorale.

Totodată, prin compromisiurile din ce în ce mai mari făcute în fața politicului, episcopii s-au secularizat, decredibilizîndu-se prin materialism, rivalități, poftă de putere lumească, despotism, etc. Un exemplu elocvent este condamnarea incoruptibilului Sfînt Ioan Hrisostom, printr-o coaliție mîrșavă între samavolnicia politică și superficialitatea (fariseismul) episcopilor-funcționari. „*Odată cu predominarea creștinismului și cu recunoașterea Bisericii de către stat, i s-au dat acesteia, anumite privilegii și astfel s-au creat obligații analoage. Biserica a dobîndit poziția centrală în viața socială, lucru care a avut serioase urmări sociale și politice. Prezența vie a ei în viața publică îmbogățește societatea cu duhul iubirii creștine și împiedică predominarea violenței și a samavolniciei politice, lucru foarte important în viața politică. Dar și invers, abaterea pleromei sau a reprezentanților ei de la misiunea lor crează probleme grave. Abaterea aceasta nu are loc doar cînd Biserica este folosită ca organ al puterii politice, dar și cînd abandonează societatea, lăsînd-o în mîna samavolniciei politice. Evitarea ambelor extreme este absolut necesară și adesea dureroasă*”¹².

În timpurile noastre, cînd păgânismul și-a fondat un nou imperiu, străduindu-se din răsputeri să izgonească sufletul lumii (Creștinismul)¹³ din trupul ce i s-a hărăzit (*oikoumene*), cînd dezorientarea și criza profundă a omului modern parcă nu se mai sfîrșește, cuvintele lui

¹² Georgios Mantzaridis, *Morala Creștină, vol.II*, Ed.Bizantină, București, 2006, trad. Diac.drd. Cornel Constantin Coman, p. 343.

¹³ Pr. Dr. Ioan Valentin Istrati, *Taina veacurilor - timp și eternitate în rugăciunile liturgice ale Bisericii*, Ed. Doxologia, Iași, 2010, p. 436.

Heidegger pot apărea ca un avertisment real însă prea puțin luat în considerare: ”Numai un dumnezeu mai poate încă să ne salveze. Ne rămîne ca singură posibilitate să pregătim prin gândire și poezie o disponibilitate pentru apariția lui Dumnezeu, sau pentru absența lui Dumnezeu în declinul nostru; să ne înclinăm în fața Dumnezeului absent”¹⁴.

BIBLIOGRAPHY

8. Barnea, Ion, Iliescu, Octavian, *Constantin cel Mare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
9. Băbuș, Pr. Dr. Emanoil, *Bizanțul – istorie și spiritualitate*, Ed. Σοφία, București, 2003.
10. Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. II, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986, trad. Cezar Baltag.
11. Gregoire, H., în *Byzantion*, XIII, 1938, fasc. 2, pp.561-583 și XIV, 1939, fasc. 2, pp.341-351.
12. Heidegger, Martin, *Responses et questions sur l'histoire et la politique. Martin Heidegger interrogé par "Der Spiegel"*, traduit de l'allemand par Jean Launay, Ed. Mercure du France, Paris, 1977.
13. Istrati, Pr. Dr. Ioan Valentin, *Taina veacurilor - timp și eternitate în rugăciunile liturgice ale Bisericii*, Ed. Doxologia, Iași, 2010.
14. Mantzaridis, Georgios, *Morala Creștină, vol.II*, Ed. Bizantină, București, 2006, trad. Diac. drd. Cornel Constantin Coman.
15. Piganiol, A., *L'empereur Constantin*, Paris 1932.
16. Sfântul Teofan Mărturisitorul, *Cronografia*, Ed. Basilica, București, 2012, trad. Mihai Țipău.
17. Vogt, J., *Constantinus der Grosse*, în R.A.C. III, 1957, col. 320-325.

¹⁴ Martin Heidegger, *Responses et questions sur l'histoire et la politique. Martin Heidegger interrogé par "Der Spiegel"*, traduit de l'allemand par Jean Launay, Ed. Mercure du France, Paris, 1977, p.49.